

Geschiedenis en de eigen omgeving

JOOP DE VRIES

Het Veense voorbeeld

Waarom omgevingsonderwijs?

Rick van der Ploeg, destijds staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen zei een aantal jaren geleden in een toespraak met de titel 'Over de geheimen van gewone dingen' het volgende:

'Als je kinderen vraagt: waarom ben je hier zo enthousiast over? Dan zeggen ze: het is zo dichtbij. Eerst fiesten wij er langs zonder erbij na te denken. Nu zien wij de beelden, de villa's en de bladeren. Dat is inderdaad de paradox. Aan de ene kant bekijk je je nabije omgeving achteloos omdat hij zo vertrouwd is – dat hoort bij vertrouwd zijn. En anderzijds wil je die omgeving juist goed leren kennen. Je hebt dus eigenlijk maar een klein zetje nodig om goed te leren kijken: om de geheimen van de gewone dingen te gaan ontdekken.'

Al die vaste bakens waarmee wij ons vlakke land markeren hebben ook een culturele betekenis. Wat voor andere landen de trotse paleizen zijn, zijn voor ons de vestingwerken, windmolens en watertorens. We hebben ze gebouwd tegen het water of vóór de wind – terwijl de Fransen de Eiffeltoren bouwden en de Spanjaarden en Italianen hun pleinen vol zetten met moedige majoors of kolonels op sokkels'.

Joop de Vries was tot afgelopen zomer docent geschiedenis op het Christelijk Lyceum Veenendaal. Sinds augustus 2004 is hij als docent werkzaam bij de lerarenopleiding geschiedenis van Hogeschool Windesheim in Zwolle. Hij maakt deel uit van de Projectgroep Omgevingsonderwijs Veenendaal in de basisvorming van museum Het Kleine Veenloo in Veenendaal.

De Stichting Erfgoed Actueel in Amsterdam is daar vanzelfsprekend een voorstander van en geeft aan dat lokale erfgoededucatie en moderne didactiek een winnende combinatie kan worden bij leerlingen. (*'Jullie kennen toch allemaal dat grote en oude gebouw iets verderop?'*)

Erfgoed is vaak *echt* en *tastbaar*, ook bijvoorbeeld in het plaatselijke archief of museum. Vaak kunnen leerlingen *actief* bezig zijn. Ook biedt het mogelijkheden tot *samenwerking* in groepen. En het bedenken en uitvoeren van *onderzoeken met hoofd- en deelvragen* ligt voor de hand. Bovendien worden de leerprestaties *tastbaar* gemaakt door een *presentatie*. Verder neemt het *historisch besef* van leerlingen over hun eigen omgeving toe en niet in de laatste plaats *waarden* leerlingen in het algemeen deze vorm van onderwijs ten zeerste.

Domein A (geschiedkundige vaardigheden voor het vak geschiedenis en staatsinrichting in de basisvorming) bevat de volgende zinsnede: *'De leerlingen kunnen op het gebied van geschiedenis of staatsinrichting zo zelfstandig mogelijk een eenvoudig onderzoek van beperkte omvang in de eigen omgeving verrichten en daarbij geschiedkundige vaardigheden toepassen.'*

Deze zin klinkt waarschijnlijk veel vakgroepen en docenten geschiedenis voor voorgezet onderwijs bekend in de oren.

Er is ten slotte ook veel aandacht op provinciaal en ook op plaatselijk niveau voor de eigen omgeving en de lokale en regionale geschiedenis. Alleen, hoe kan je hier nu op een structurele manier als docent geschiedenis vorm aan geven? Op deze vraag zocht de vakgroep geschiedenis van het Christelijk Lyceum in Veenendaal (CLV) een aantal jaren geleden een antwoord.

Het Veense antwoord

Tot dan toe deden een of twee docenten op eigen initiatief iets met de Veenendaalse geschiedenis, vaak uit persoonlijke interesse. Het plaatselijke museum over de eigen geschiedenis – Het Kleine Veenloo – werd daar het ene jaar

Twee van de themaboekjes

soms wel, het andere jaar weer niet bij betrokken. Leerlingen vonden de opdrachten aardig, maar maakten ze ook plichtmatig. Van de andere drie middelbare scholen in Veenendaal was evenmin uitbundige activiteit bekend op dit gebied.

De interesse in de lokale geschiedenis en het belang voor het onderwijs stond voor de vakgroep wel vast: Veenendaal heeft een interessante en kenmerkende historie, die genoeg aanknopingspunten biedt. De eerste geschreven aanduiding van wat later Veenendaal zou worden, stamt uit de vijftiende eeuw. Men spreekt dan over *Het broek in de Rhenenre maelschap* ('broek' verwees naar een moerassig gebied en 'maelschap' staat gelijk aan buurtschap). De naam Veenendaal komt voor het eerst voor in de wijdingsoorkonde van de St. Salvatorkerk uit 1566. Deze kerk werd gebouwd voor de veenarbeiders.

Gedurende de eerste eeuw van haar bestaan is Veenendaal (*'Het Veen'*) vooral een veenkolonie geweest. Vanaf 1650 tot halverwege de negentiende eeuw veranderde Veenendaal weinig. Wel werd geleidelijkaan de turfwinning vervangen door textielnijverheid. In 1795 werd Veenendaal een zelfstandige gemeente. Vanaf circa 1860 onderging Veenendaal een metamorfose. De aanblik van Veenendaal vanaf die periode wordt gekenmerkt door spoorwegen, doorgaande wegen en grote fabrieken van met name de textiel- en sigarenindustrie. Op dit moment telt Veenendaal ruim 60.000 inwoners.

De vakgroep van het CLV besloot deze geschiedenis voor haar leerlingen toegankelijk te maken. De meest voor de hand liggende gedachte was contact te zoeken met het plaatselijke museum Het Kleine Veenloo (centraal gelegen, gevestigd

Leerlingen aan het werk in het museum.

Rechts: een leerlingenboekje, enkele opdrachten en een bijbehorende bron.

in een van de mooiste panden in Veenendaal aan de Markt, met een vaste collectie over onder meer de prehistorie, het ontstaan van Veenendaal, de periode van de turf, de textiel- en sigarenindustrie, de middenstand, het kerkelijk leven en de Tweede Wereldoorlog.)

Bij het eerste contact bleek het museumbestuur met het volgende probleem te zitten: Hoe kan het Kleine Veenloo het onderwijs in Veenendaal op een duurzame manier van dienst zijn? En kennis van het onderwijs ontbrak. Het voorstel om het museum bij omgevingsonderwijs te betrekken, kwam dus als geroepen. Het besluit tot een gezamenlijke werkgroep lag voor de hand. Namens de school gingen twee docenten geschiedenis daar deel van uitmaken en een docent aardrijkskunde, en namens het museum Mieke Heurneman van Het Erfgoedhuis in Utrecht.

De combinatie van onderwijs en museum is vruchtbaar gebleken. Uiteindelijk heeft het project een mooi voorbeeld van modern omgevingsonderwijs opgeleverd.

De werkgroep omgevingsonderwijs aan de slag

Veel praktische en moderne voorbeelden van samenwerking tussen musea en onderwijs waren destijds

niet voorhanden, althans bij de werkgroep niet bekend. We gingen aan het werk op eigen kracht. In eerste instantie werd voor een bekend onderwerp gekozen met veel beschikbare bronnen: Veenendaal en de Tweede Wereldoorlog. Na meer dan een jaar praten, denken, schrijven, herschrijven, zoeken naar bronnen, proefdraaien met klassen, lag er een concept dat het voorbeeld zou worden voor de later ontwikkelde thema's of onderzoeksdossiers.

Om te beginnen ontwikkelden we een *oriëntatiefase*, waarin leerlingen naar het museum komen om zich met behulp van een lesmap (met opdrachten, bronnen, video, en dergelijke) te oriënteren op het thema. Na de bestudering van de *hoofd- en deelvragen van het onderzoek*, gaan de leerlingen *het onderzoek uitvoeren* en antwoorden vinden op de onderzoeksvragen, niet alleen in het museum, maar ook in bijvoorbeeld de openbare bibliotheek, het gemeentearchief, of via fietstochten. Uiteindelijk maken de leerlingen een verslag van hun onderzoeksthema en *presenteren* zij klassikaal in de les.

De ontwikkeling van de andere onderzoeksdossiers (we hebben er tien om een klas van dertig leerlingen

verdeeld in groepjes van drie te kunnen bedienen) verliep daarna een stuk sneller en gemakkelijker. Omdat de werkgroep hechtte aan een verzorgde en eigentijdse uitstraling, heeft een professionele vormgever op kosten van het museum tenslotte het geheel in een aantrekkelijk vorm (met een opdrachten- en een vragenboekje) gegoten. Het project heeft overigens verder alleen tijdsinvestering gevraagd.

Wat kunnen docent en leerling met het project omgevingsonderwijs?

De oorspronkelijke bedoeling van de werkgroep was de tien thema's te verdelen over een derde klas vmbo/havo/vwo, waarbij leerlingen in kleine groepjes en geheel zelfstandig zouden samenwerken, buiten de geschiedenisles om. Alleen de introductieles (hiervoor vormt een diaserie met toelichting onderdeel van het pakket) en de leerlingenpresentaties zouden tijdens de uren geschiedenis plaats vinden. De docent deelt de groepjes in, verdeelt de thema's, deelt het materiaal uit, geeft een tijdpad voor inlever- en presentatiedata. De rest spreekt voor zich.

Het project draait nu. Al heel wat klassen hebben op deze manier met aspecten in hun omgeving kennis gemaakt.

De gemiddelde tijd die een onderzoeksdossier kost is circa tien studielasturen.

Het materiaal (een set van tien onderzoeksdossiers bestaande uit opdrachten- en antwoordenboekjes, de diaserie en een docentenhandleiding) wordt aangeleverd bij de docent. Bij de vormgeving is overigens rekening gehouden met het feit dat de spullen gemakkelijk en zonder veel kwaliteitsverlies kopieerbaar zijn.

Docenten kiezen – zo leert de praktijk – er vaak voor, afhankelijk van de klas en het niveau, om een paar thema's te doen. De docentenhand-

NEDERLANDSCHE

UREN VAN VERTREK

RHIJN-SPOORWEG.

VOOR DE WINTERDIENST.

Aanvang nemende den 15den October 1852.

Van AMSTERDAM naar UTRECHT en ARNHEM.

Van ARNHEM naar UTRECHT en AMSTERDAM.

VERTREK	1 ^{ste} TREIN	2 ^{de} TREIN	3 ^{de} TREIN
AMSTERDAM	8 1/2 — 8	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
ABCOUDE	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
LOENEN-VREELAND	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
NIJWESLUIS	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
BIJCKELEN	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
MAARSSEN	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2	12 1/2 — 12 1/2
UTRECHT Aankomst	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
UTRECHT Vertrek	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
ZEIST-DRIEBERGEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
MAARSSEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
BIJCKELEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
NIJWESLUIS	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
LOENEN-VREELAND	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
ABCOUDE	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
ARNHEM Aankomst	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2

VERTREK	1 ^{ste} TREIN	2 ^{de} TREIN	3 ^{de} TREIN
ARNHEM	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
WOLFHEZEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
EDF	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
VEENENDAAL	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
MAARSBERGEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
ZEIST-DRIEBERGEN	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2	11 1/2 — 11 1/2
UTRECHT Aankomst	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
UTRECHT Vertrek	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
MAARSSEN	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
BIJCKELEN	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
NIJWESLUIS	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
LOENEN-VREELAND	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
ABCOUDE	6 1/2 — 6 1/2	8 1/2 — 8 1/2	10 1/2 — 10 1/2
AMSTERDAM Aankomst	5 1/2 — 5 1/2	7 1/2 — 7 1/2	9 1/2 — 9 1/2

Fragmenten uit 'Veenendaal en het spoor'

1 Oriëntatie

Ga naar Historisch Museum Het Kleine Veenloot aan de Markt 10. Haal bij de balie de lesmap over het thema Spoor op en lever die straks weer in voordat je weggaat.

Opdracht 1: De twee Veenendaalse stations

In de rechter benedenzaal van het museum is een gedeelte ingericht over het spoor. Hier zijn verschillende bronnen te vinden die informatie geven over Veenendaal en het spoor. Bekijk ze goed en maak daarna de opdrachten hieronder.

- Noem vier verschillende informatiebronnen uit het museum die met het spoor te maken hebben. Geef van elk twee voorbeelden. (Vul het schema op je antwoordenblad verder in.)
- Welke twee stations heeft Veenendaal en wanneer zijn ze ontstaan?
- Hoe heetten vroeger de twee spoorlijnen die langs Veenendaal liepen?
- Bekijk de trein op de maquette. Waarom staat op sommige wagens een 2 en op andere een 3, denk je? Wat zou het verschil zijn voor de reiziger?
- Kijk naar de grote steen die onder de maquette ligt. Deze zat in de gevel van het oude station Veenendaal Centraal. Maak een schets van de gevelsteen en geef aan waar de steen zat.
- Welke letters staan er in de gevelsteen en wat betekenen die?

- In de vitrine ligt een gedicht dat is gemaakt ter gelegenheid van de opening van station Veenendaal Centraal. Noem twee problemen die volgens dit gedicht tijdens de aanleg speelden.

Opdracht 2: Ligging van de stations

Pak uit de lesmap Bron A: kaart van Veenendaal uit 1865. In die tijd had Veenendaal nog maar één station.

- Welk station staat op de kaart?
- Noem een reden waarom de Veenendalers blij waren met het station.
- Noem een reden waarom de Veenendalers niet blij waren met dit station.

Opdracht 3: Dienstregeling (1)

Pak uit de lesmap Bron B: dienstregeling van de Nederlandsche Rijn-Spoorweg. Bekijk ook de dienstregeling in de vitrine. Noem drie conclusies die je als historicus uit deze bron kunt trekken over de gang van zaken bij de spoorwegen in Nederland rond 1850.

Hierna volgt:

2 De onderzoeksvraag

Deze wordt in het leerlingboekje gegeven en ook de daarbij behorende deelvragen.

Dan volgt fase:

3 Het onderzoek

Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel voer je uit in het museum. Voor het tweede deel moet je de deur uit: je gaat namelijk een treinreis maken naar Rhenen en weer terug

VEENENDAAL & HET SPOOR

Onderzoek naar spoorlijnen en stations in de omgeving van Veenendaal

WELKOM IN MUSEUM
HET KLEINE VEENLOOT!

Je gaat vandaag een echt historisch onderzoek doen naar de stations van Veenendaal en de spoorlijnen waar ze aan liggen. Je bent nu in het museum, omdat je hier belangrijke informatie kunt vinden voor je onderzoek.

Bij je onderzoek maak je gebruik van voorwerpen in het museum, de lesmap, dit opdrachtenboekje en het antwoordenblad.

In het opdrachtenboekje staat precies wat je moet doen. De antwoorden op de vragen schrijf je op het antwoordenblad. Dat lever je later op school in bij je docent.

In de lesmap zitten nog extra bronnen die je nodig hebt:

- Kaart van Veenendaal uit 1865 (bron A)
- Dienstregeling van de Nederlandsche Rijn-Spoorweg uit 1852 (bron B)
- Afbeelding van een schilderij van Wouterus Verschuur (1812-1874) (bron C)
- Spoorboekje (bron D)
- Tekst "De Spoorwagen", fragment van een onuitgegeven dichtstuk, uit de Utrechtsche Studenten Almanak (bron E)

2 Materiaal

Het materiaal bestaat uit:

- 9 onderzoeksdossiers met opdrachten en antwoordvellen voor de leerling
- een docentenhandleiding en antwoordmodellen
- lesmappen met extra bronnenmateriaal (in het museum)
- diaserie

3 Onderzoeksthema's en kerndoelen basisvorming

Vaardigheden De belangrijkste algemene vaardigheidsdoelen die in dit project worden nagestreefd, worden samengevat in een gemeenschappelijk doel voor de vakken geschiedenis en aardrijkskunde:

De leerlingen kunnen zo zelfstandig mogelijk een eenvoudig aardrijkskundig of historisch onderzoek van beperkte omvang in de eigen omgeving verrichten.

In dit project leren de leerlingen werken met verschillende soorten historische en geografische bronnen en werken zij volgens een vaste onderzoeksstructuur.

Inhoudelijke kerndoelen De thema's sluiten elk aan bij één of meer kerndoelen van de vakken geschiedenis of aardrijkskunde. Hieronder volgt een overzicht.

THEMA	KERNDOELEN GESCHIEDENIS	KERNDOELEN AARDRIJKSKUNDE
	B: LEVENSONTOEGANG C: SOCIALE VERHOUDINGEN D: CULTUUR EN ZINGEVING E: OVERHEID EN RECHT F: MIDDELCENTRALE SAMENLEVING G: NIEUW EN VRIJHEID H: INTERNATIONALE VERHOUDINGEN	B: EIGEN OMGEVING C: STEDELIJKE EN LANDELIJKE GEWENEN D: RECHT, VERKEER EN VERKEERSMIDDELEN E: MIDDELCENTRALE SAMENLEVING F: NATUUR EN MENSEN G: INTERNATIONALE VERHOUDINGEN
VEEN		
VEENAAK		
IJSTIJD		
SCHAT VAN TAK		
LAMPEGIETERSAVOND		
MOLENS		
SPOOR		
TWEDE WERELDOORLOG		
WATER		

Niveauverschillen De niveaus van de dossiers lopen iets uiteen. Hierdoor is differentiatie mogelijk. Slimme leerlingen kunnen wat moeilijkere onderwerpen aan. Een andere mogelijkheid is om een grotere groep leerlingen (bijv. 3 i.p.v. 2) aan deze dossiers te laten werken. De makkelijkere onderwerpen zouden evt. ook voor lagere klassen kunnen worden gebruikt.

NIVEAU	THEMA
WISSELING	VEENAAK SCHAT VAN TAK LAMPEGIETERSAVOND
GEWENEN	MOLENS SPOOR WATER
WISSELING	VEEN IJSTIJD TWEDE WERELDOORLOG

leiding geeft aan welke thema's makkelijk(er) en welke moeilijk zijn. Sommige docenten gebruiken enkele onderdelen al in klas 2. Binnen de vakgroep moeten hierover wel goede afspraken worden gemaakt, want anders doen leerlingen in de derde weer hetzelfde.

De docent kan ook als begeleider meegaan met de klas naar het museum tijdens de les geschiedenis als er wat meer toezicht gewenst is.

De presentaties lenen zich eveneens voor variatie. De docent kan hier zijn eigen (beoordelings)eisen aan stellen. Alleen schriftelijk kan natuurlijk, maar de ervaring leert dat de leerlingen hun thema, waarin zij zich als de specialisten beschouwen, toch wel graag willen overbrengen aan de klas.

Onze leerlingen waren – in de proef-fase al – enthousiast over de opzet en werkwijze. Dat blijkt juist uit de presentaties: in de meeste gevallen hebben ze daar veel meer werk van gemaakt dan verwacht en ze hebben er geen enkele aansporing voor nodig. Ze komen ook regelmatig vertellen over hun ervaringen tijdens het onderzoek. Evaluatieformulieren laten eveneens een goede score zien. Het museum is voor hen meer dan alleen een plaats van een lange rondleiding.

Vakoverstijgend?

Al eerder werd vermeld dat er een docent aardrijkskunde deel uitmaakte van de werkgroep. Een aantal thema's heeft dan ook een voornamelijk aardrijkskundig karakter.

Van het begin af aan heeft deze vakoverstijgende samenwerking meerwaarde gehad en er is veel meer mogelijk. Elke docent van welk (mens- en maatschappij) vak dan ook zal de opzet en werkwijze van het omgevingsonderwijsproject herkennen. Het format van het Veenese voorbeeld is probleemloos geschikt voor zowel het vak aardrijkskunde als het vak geschiedenis, omdat het een beroep doet op gemeenschappelijke vaardigheden. Ook een vak als economie kan moeiteloos in korte tijd een aantal thema's in de huidige opzet toevoegen. De museumcollectie leent zich daar uitstekend voor. En biologie natuurlijk.

De vakoverstijgende toekomst laat ook in Veenendaal waarschijnlijk niet lang meer op zich wachten. Omgevingsonderwijs in deze vorm neemt hierop al een voorschot.

Overigens hebben de docenten die voor het eerst werkten met dit project van tevoren zelf een aantal thema's gemaakt, zodat ze konden ervaren hoe een en ander in elkaar steekt. Dit kan onder de noemer van nascholing worden geregeld.

Omgevingsonderwijs in de toekomst?

De echte ICT-ontwikkelingen zijn enigszins aan de werkgroep voorbij gegaan. We kunnen ons voorstellen dat het materiaal binnen niet al te lange tijd gedownload zou moeten kunnen worden van de website van

De thema's

Hoe komt Veenendaal aan zijn naam?

Wat vertelt de veenaak over het ontstaan en de ontwikkeling van Veenendaal?

Welke sporen voor de ijstijdtheorie zijn er in Veenendaal en omgeving te vinden?

Wat is de geschiedenis van de 'Schat van Tak'?

Wat is er in de afgelopen vijftig jaar veranderd in de manier waarop het Lampegetersfeest wordt gevierd, en wat is hetzelfde gebleven?

Wat is de betekenis van de molens voor Veenendaal vroeger en nu?

Wat is er sinds 1900 veranderd aan treinreizen van of naar Veenendaal?

Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de watersnood in 1855 en die in 1995 in Veenendaal?

Wat hebben de inwoners van Veenendaal gemerkt van de Tweede Wereldoorlog?

onze school of van het museum. Nu zijn de boekjes alleen voorhanden op papier of cd-rom. Nog wat verder in de tijd kan het project misschien helemaal digitaal worden uitgevoerd door leerlingen.

Een ander aandachtspunt is verbreding van het aantal thema's, hetzij door vak geschiedenis, hetzij door andere vakken, hetzij door twee of meer vakken samen.

In ieder geval is een mooie basis gelegd.

Voor meer informatie en toelichting: joop.de.vries@windesheim.nl